

УДК 373:164.041-022.354

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11866>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Петро Сікорський¹, Ольга Біляковська²

¹Національний університет «Львівська Політехніка»,
вул. В. Чорновола, 57, Львів, Україна, UA-79019
vpe1@email.ua;

²Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
olha.bilyakovska@lnu.edu.ua

Глибоко аналізовано основні недоліки навчання учнів у початковій школі, які негативно впливають не лише на адаптацію випускників початкової школи до навчання в базовій школі, а й суттєво впливають на ефективність їхнього подальшого навчання. Значний розрив між початковою та основною школою простежується не лише з суттєвими змінами у технологіях навчання, оскільки учнів навчає вже не один учитель, а й недостатньо збалансованими навчальними програмами. Підготовка вчителів у закладах вищої освіти потребує значного поліпшення, також потрібно вдосконалити взаємодію між учителями початкової та основної школи. Аналіз освітніх проблем дав змогу авторам статті вирізнити та обґрунтувати чимало психолого-педагогічних умов, які підсилять реалізацію принципу наступності у навчанні учнів з переходом їх з початкової до основної школи, а саме: 1) глибоке вивчення психологічних особливостей учнів у початковій школі і відповідна взаємодія учителів початкових класів з учителями, які викладатимуть у п'ятому класі; 2) проведення у вересні спільного консилиуму учителів, які навчають учнів у п'ятому класі, класного керівника, практичного психолога з учителем, який навчав учнів у початковій школі; 3) ознайомлення учителів початкової школи з вимогами навчальних програм п'ятого класу; 4) вчасне призначення класного керівника у майбутньому п'ятому класі; 5) організація та проведення свята переходу випускників початкової школи до п'ятого класу за участю майбутнього класного керівника та батьків; 6) спільні методичні об'єднання учителів 4–5 класів; 7) організація батьківського лекторію, на якому ознайомлюють з особливостями освітнього процесу у п'ятому класі, використанням інших освітніх технологій, психолого-фізіологічними особливостями дітей цього віку тощо; 8) організація спільних курсів підвищення кваліфікації учителів 4–5 класів.

Ключові слова: принцип, наступність, початкова школа, базова школа, психолого-педагогічна умова.

Концепція «Нова українська школа» суттєво змінює педагогічні підходи не лише до змістових і процесуальних аспектів навчання школярів, а й підсилює вимоги до навчальних досягнень учнів. Результати навчання зорієнтовані на формування компетенцій, тобто таких якісних характеристик особистості, які зінтегровують у собі найважливіші знаннєві компоненти і які використовують дуже часто у життєвій практиці. Визначені ключові компетенції створюють чимало проблем у реалізації головних завдань освітнього процесу, для формування яких потрібні як нові педагогічні підходи, так і нові освітні технології.

Кожен вік сенситивний до формування тих чи інших компетенцій, найважливішими з-поміж яких є говоріння, читання, письмо. Якщо його не використати сповна і не сформувати зазначені загальнонавчальні уміння у початкових класах на достатньому для подальшого навчання рівні, то надолужити прогаяне у наступні роки, як показує наша багаторічна практика, дуже важко. Тому потрібно визначити і обґрунтувати комплекс психолого-педагогічних умов, реалізація яких дасть можливість більш успішно виконувати головні завдання концепції, у тім числі за допомогою принципу наступності.

Сучасні науковці і практики й досі не мають спільного підходу до розуміння наступності як педагогічної категорії. На користь цього твердження свідчать дослідження О. Богославець, у якому зазначено, що наступність у наукових працях розглянуто як педагогічний принцип, загальнопедагогічна закономірність, методологічний принцип або дидактичний принцип [1, с. 5]. О. Савченко зазначає, що «наступність – це дидактичний принцип, який передбачає зв'язок та узгодженість у цілях, змісті, організаційно-методичному забезпеченні етапів освіти, які межують один з одним (дошкілля–початкова–основна школа)» [6, с. 405].

В. Галузяк і М. Сметанський досліджували принцип наступності у вихованні учнів початкової школи, який реалізується через цінності та потреби, що сформовані у структурі особистості дитини. Отже, реалізація принципу наступності «підносить вихованця на більш високий рівень розвитку, забезпечує перехід від простих до більш складних форм поведінки» [3, с. 145]. Н. Мойсеюк розуміє принцип наступності і безперервності у вихованні як «проходження ряду етапів, протягом яких поступово ускладнюються й урізноманітнюються зміст та напрями розвитку тих утворень, які загалом складають цілісну систему характеристик особистості» [4, с. 394]. Доповнюючи її, М. Фіцула зазначає, що реалізація принципу наступності у вихованні поведінкових звичок передбачає розробку системи послідовних виховних заходів і виключає їх випадковий, епізодичний характер [10, с. 244]. Крім того, науковці (А. Богуш, К. Волинець, Ю. Волинець, Н. Гордій, Т. Конівіцька, Л. Крайнова, О. Савченко,

Т. Степанова, О. Ризванюк) досліджували різні загальнотеоретичні та методичні аспекти реалізації принципу наступності між дошкільним та початковим рівнями освіти. Дослідники М. Костікова, О. Кочерга, О. Лобода, О. Проскура займалися дослідженням специфіки реалізації принципу наступності між дошкільною і початковою освітою у процесі навчання іноземної мови.

Однак проблема реалізації принципу наступності навчання випускників початкової школи у базовій школі в широкому плані недостатньо досліджена. Йдеться про глибокі взаємозв'язки на організаційному, когнітивному і науково-методичному рівнях.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов забезпечення реалізації принципу наступності у процесі навчання випускників початкової школи у п'ятому класі, зважаючи на основні проблеми адаптації учнів до нових умов навчання.

Зауважимо, що виникає чимало проблем на перехідних етапах навчання і виховання учнів у закладі загальної середньої освіти, втім числі під час переходу з початкової до базової школи. Серед основних причин виокремимо:

- матерів, які, здебільшого, виховують дітей до трьох років, не знають, як розвивати розумові здібності і фізичні сили дитини. Інтелект дитини потрібно розвинути на 50 %, за Блумом [2], відомим американським психологом і педагогом, ще у дошкільному віці. В. Сухомлинський дослідив, що «якщо дитина в перші 2–3 роки свого життя не відкриває через найближчу, найдорожчу їй людину – матір – весь світ людський у тому обсязі, в якому він доступний дітям цього віку, якщо разом з лагідним, дбайливим, тривожним, мудрим виразом материнських очей вона не чує найтонших емоційних відтінків рідного слова, – розумове життя її піде зовсім не так, як воно пішло б за умови правильного материнського виховання» [9, с. 588];

- недостатній інтелектуальний розвиток дітей у дошкільних закладах освіти: не проводяться спеціальні заходи зі зміцнення імунітету дітей, загартування організму, їх оптимального фізичного розвитку. Адже «правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартування – все це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою навколишнього світу» [7, с. 51];

- потребує більш глибокого вивчення індивідуальних особливостей учнів початкових класів учителями та практичним психологом із подальшим урахуванням їх у освітньому процесі;

- не завжди проводяться спільні психолого-педагогічні консилиуми учителів, які працюють у 4–5 класах, за участю практичного психолога,

адміністрації закладу освіти, на яких розглядають психологічні особливості учнів, їх сімейні умови тощо;

- учителі початкової школи не завжди ознайомлені з основними вимогами навчальних програм із базової школи і навпаки;

- нині у процесі навчання учнів у початковій школі, здебільшого, домінує освітній компонент над розвивальним, не виокремлюється ядро (кістяк) навчального матеріалу з основних предметів для організації його повного засвоєння учнями, а решта навчального матеріалу мали б використовувати для розвивальних цілей. «Навчання не повинно зводитися до безперервного нагромадження знань, до тренування пам'яті, до зубріння, яке отупляє, одурманює і нічого не дає, крім шкоди, для здоров'я і для розумового розвитку дитини... Не зубріння, а цікаве, різноманітне інтелектуальне життя, що проходить у світі казки, гри, краси, музики, фантазії, творчості – таким буде навчання моїх вихованців» [7, с. 101, 102];

- навчальні предмети у початковій і базовій школі не поділяють на дві підгрупи (освітньо-розвивальні і розвивально-освітні) з відповідними акцентами в освітньому процесі, значну частину навчального часу не відводять на інтелектуальний розвиток учнів (увага, спостережливність, пам'ять, мислення, уява тощо) з урахуванням того, що, за Блумом, до 30 % інтелекту учнів потрібно розвинути у початкових класах» [2];

- у початковій школі недостатню увагу приділяють формуванню в учнів загальнонавчальних умінь, а також навичок самоконтролю і самооцінювання;

- за дослідженнями, 30–35 % випускників початкової школи не вкладаються у нормативи з темпу читання і письма, що утруднює їхнє подальше успішне навчання у 5–9 класах. «Я стежив за тим, щоб у кожній дитини виробилася техніка читання. Без вправ, без відповідної норми читання нічого не діб'ється. Мало знати літери, вміти читати склади й слова. Читання – це віконце в світ, найважливіший інструмент навчання, воно має бути вільним, швидким – лише тоді цей інструмент буде готовий до дії. Я прагнув до того, щоб різноманітні види активної діяльності – і виразне читання, і письмо, і малювання – сприяли перетворенню читання на півавтоматичний процес, щоб уже в II класі багатоскладові слова сприймалися згодом як єдине ціле» [7, с. 114, 115]. «Щоб учні у початковій школі навчилися швидко, грамотно й осмислено писати, полічіть, чи списують учні у початкових класах не менш як 1 400–1 500 сторінок у зошиті» або 16–17 зошитів, якщо у зошиті 24 сторінки [8, с. 411].

Уважаємо, що результати цих досліджень потрібно широко використовувати у новій українській школі;

- 25–35 % випускників початкової школи не знають таблиці додавання (віднімання) і множення (ділення), тобто вони не зможуть

засвоювати математичний матеріал у множині раціональних чисел (5–6 класи), а тим більше алгебраїчний і геометричний матеріал;

- освітній процес недостатньо диференціюється, на уроках мало уваги приділяють учням, які відстають у навчанні, особливо з темпу письма і читання;

- учителі, які викладають у п'ятому класі, часто не зважають на вікові особливості п'ятикласників, зокрема особливості перехідного періоду. Як наслідок – завищені вимоги до учнів, дисбаланс у оцінюванні їхніх навчальних досягнень, не підтримується на достатньому рівні мотивація учнів до навчання. Школярів психологічно не готують до того, що з кожним наступним роком збільшується трудність і складність навчального матеріалу, а це потребуватиме від них прикладання більших розумових зусиль, проявляти більшу волю і характер, щоб результати навчання і оцінювання збереглися на тому самому рівні або піднялися вище;

- учителі недостатньо знайомлять батьків із труднощами перехідного періоду, не ведуть з ними спільний пошук оптимальних шляхів швидкої адаптації випускників початкової школи до нових умов навчання у п'ятому класі;

- не у всіх школах функціонують методичні об'єднання вчителів початкової школи та учителів, які працюють у п'ятому класі;

- педагогічні коледжі та університети недостатню увагу приділяють практичній підготовці учителів початкової школи.

Зазначені недоліки значно утруднюють процес адаптації випускників початкової школи до нових умов навчання у базовій школі.

Чимало українських учених, учителів у своїх дослідженнях уважають, що для успішного вирішення проблем наступності в освітньому процесі, особливо в період адаптації молодших школярів до нових умов навчання у п'ятому класі, керівникам освітніх закладів, учителям, батькам потрібно:

- урахувувати індивідуальні та психологічні особливості 10–11-річних школярів;

- спираючись на попередні знання, уміння та навички, забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому, вищому рівні;

- готувати школярів до засвоєння нових освітніх компетентностей;

- взаємопов'язувати зміст, форми і методи освітнього процесу;

- створювати освітньо-дидактичні ситуації, в яких дитина почувалась би невимушено, комфортно, не боялась розкривати світ власних емоцій;

- забезпечити систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;

- формувати навички самоконтролю й самооцінки;

- аналізувати причини неуспішного адаптаційного періоду;

• запроваджувати способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів п'ятих класів [3].

Учителям потрібно зважати на те, що цей вік характеризується чималою кількістю суперечностей між:

• намаганням знайти для себе ідеал для наслідування і відсутніми вольовими зусиллями, щоб щоденно себе спрямовувати на самовиховання з метою досягнення його вершин;

• рівнем інтелектуального розвитку учнів і небажанням переборювати труднощі під час розв'язування складніших завдань, проблем;

• бажанням учня сприйняти і зрозуміти новий навчальний матеріал і недостатньою спрямованістю його психічних процесів на те, щоб вчасно уточнити, запитати вчителя з тих питань, які він не зовсім або цілком не розуміє (сором'язливість, а як сприйме клас, реакція вчителя тощо);

• бажанням зрозуміти новий навчальний матеріал і недостатньо розвиненим у школяра інтелектуальним інструментарієм;

• завищеною самооцінкою у початкових класах і реальним оцінюванням навчальних досягнень учня у п'ятому класі.

Розглянемо фізіологічні і психологічні особливості 11–12-річних учнів. За умов успішного інтелектуального розвитку дітей протягом попереднього періоду у них високого рівня (до 80 %) розвитку сягає увага, спостережливість, логічна й механічна пам'ять, практично-образне, практично-дієве і частково логічне мислення, достатньо розвиненою, різноманітною та багатою стає мова. У цьому віці учні самокритичні, аналізують свою негативну поведінку чи висловлювання, прикладають чималі зусилля, щоб удосконалити свій внутрішній потенціал і спрямувати його у правильне русло.

У п'ятому класі учнів навчають декілька нових педагогів, у яких, звичайно, є різними і технологія ведення уроку, і манера спілкування, а також прийоми, методи, форми та педагогічні підходи до реалізації головних завдань освітнього процесу. Різні вчителі висувають різні вимоги до учнів, що змушує їх індивідуально пристосовуватись до кожного нового вчителя.

П'ятикласники більше цінують учителів, які є строгими, але справедливими, добрими і об'єктивними, уміють цікаво та зрозуміло пояснювати матеріал, не поділяють клас на «улюблених» і «неулюблених». Особливо високо цінують ерудицію, емпатійність учителя, його вміння правильно будувати взаємини з учнями. Учні самоусвідомлюють свої позитивні і негативні риси та якості, можуть аналізувати свої погані вчинки, включатися у процес самовиховання.

Зауважимо, щоб клас став керованим, класному керівнику потрібно об'єднати й узгодити зусилля всіх учителів, які навчають учнів п'ятого класу, практичного психолога та батьків і, звісно, спільними підходами

змобілізувати їхні фізичні, розумові і моральні сили на успішне навчання, подолання труднощів у ньому, заняття фізкультурою і спортом, культивування здорового способу життя і, що найважливіше, ніколи не пригнічувати їхньої енергії, не натякати на їхню неспроможність розв'язувати те чи інше завдання, не акцентувати увагу на їх слабких сторонах, на тих чи інших вадах. Потрібно весь час опиратися й актуалізувати позитивні елементи у навчанні кожного учня, підбадьорювати, заохочувати і стимулювати його.

Під час переходу до наступного рівня освіти в учнів зростає розуміння необхідності отримання нових знань, умінь і навичок, роль соціально-психологічних стимулів, значущість позитивних рис і якостей особистості. Діти починають більше реагувати на оцінки, які дають їм однолітки та друзі, ніж на оцінки, які вони отримують від батьків і вчителів.

У цей період організм дитини починає швидко перебудовуватись і трансформується поступово в організм дорослої людини. Фізичне й духовне життя дитини переміщається з родини у зовнішній світ, переходить до середовища однолітків і дорослих. У школяра з'являється й підсилюється прагнення бути схожою на старших дітей і дорослих, до того ж, це бажання стає таким сильним, що, форсуючи події, школяр іноді передчасно починає вважати себе вже дорослішим, що далеко не відповідає вимогам дорослості. Придбати якості дорослості прагнуть усі без винятку учні. Дорослі також починають ставитись до підлітків уже не як до дітей, а більш серйозно й вимогливо. Від підлітка вимагають більше, ніж від молодшого школяра, однак йому багато чого і дозволено з того, що не було дозволено раніше.

Також змінюються зміст і роль наслідування в розвитку особистості, воно стає керованим, починає обслуговувати численні потреби інтелектуального й особистісного самовдосконалення дитини. Хлопчики ставляться дуже уважно до свого фізичного розвитку, багато хто з них приступає до виконання спеціальних фізичних вправ, спрямованих на розвиток сили та стійкості. Дівчата більше наслідують зовнішні атрибути дорослості: одяг, косметику тощо. Учні середнього шкільного віку люблять пригодницькі, романтичні фільми та відповідну літературу, тому що саме в них трапляються герої, які мають потрібні якості мужності, сміливості, характер і силу волі. Підлітки намагаються наслідувати цих героїв у житті, відтворюючи в іграх, моделюють ситуації, сцени, прочитані у книгах чи побачені у фільмах. Вони завжди прагнуть довідатися про щось нове, чому-небудь навчитись, причому намагаються робити все по-справжньому, професійно, як дорослі. Це стимулює підлітків до виходу за межі шкільних вимог у розвитку своїх знань, умінь і навичок.

Діти в цьому віці вже досить помітно відрізняються один від одного за інтересами до навчання, за рівнем інтелектуального розвитку та світогляду,

за обсягом і міцністю знань, за рівнем особистісного розвитку. Цими розходженнями й визначають їхнє диференційоване ставлення до навчання. Зазначена обставина визначає вибірковий характер ставлення до шкільних предметів. Часто ставлення підлітка до того чи іншого предмета визначають ставленням до вчителя, який викладає предмет. Підліткам, звичайно, подобаються ті предмети, які викладають їхні улюблені вчителі. Успішність багатьох дітей у середніх класах тимчасово падає через те, що за межами школи у них з'являються подекуди сильніші за навчання інтереси. Звідси й нові мотиви в учнів до навчання.

У цьому віці діти, зазвичай, дуже емоційні, причому їх емоції швидко змінюються. Емоційна сфера особистості дитини є одним з найбільш важливих показників рівня її соціальної адаптації. Вплив емоцій позначається на сприйнятті: для радісної дитини все навкруги приємне, розлючена людина помічає у предметі свого гніву лише те, що посилює її роздратованість. Хороший настрій поліпшує пам'ять. Завдяки емоційній пам'яті міцно запам'ятовуються нові елементи знань. І навпаки – дитина швидко забуває те, що емоційно нейтральне й не має для неї великого значення, забуває те, що їй неприємно пригадувати. Позитивні емоції збільшують мотивацію, а негативні – зменшують.

Вольові процеси також тісно пов'язані з емоціями. Емоційна привабливість мети примножує сили дитини, полегшує виконання тих чи інших завдань. Водночас рішення, прийняті у стані емоційного напруження, згодом не виконуються. Здібності до вольового зусилля знижені у дітей, які перебувають у пригніченому стані. Дитину, яка відчуває страх і тривогу, можна визначити як несміливу, тиху, неспокійну, покірну, невпевнену, нервозну, напружену, перелякану. Водночас дитину, яка є у стані ейфорії, характеризують як кмітливу, грайливу, товариську, хвастливу, оживлену, радісну, нетерплячу.

Отже, першою психолого-педагогічною умовою успішної реалізації принципу наступності під час переходу учнів із початкової до базової школи є глибоке вивчення фізіологічних і психологічних особливостей учнів у 1–4 класах учителями і практичним психологом, ознайомлення з ними учителів, які навчатимуть випускників початкової школи у п'ятому класі, і відповідна координація їхніх зусиль класним керівником з метою якнайшвидшої адаптації учнів до нових умов і досягнення ними оптимальних показників у всебічному розвитку й навчанні.

Дуже важливо, щоб учителі 1–4 класів не акцентували увагу учнів і їхніх батьків лише на результатах оцінювання навчальних досягнень учнів, а на тому, наскільки в учнів зріс обсяг пам'яті, рівень спостережливості та уваги, як учень сприймає та засвоює навчальний матеріал, як зростають показники у техніці читання і письма, як учні аналізують задачу, художній

твір (оповідання, казку тощо), чи важко учневі вивчити напам'ять вірш, формулу, як трансформується мислительна діяльність (наочно-образне, наочно-дієве, абстрактне), як, зрештою, розвивається уява. Нині батьків, здебільшого, цікавлять лише однакові оцінювання, і, на жаль, вони дуже часто різними способами ведуть «боротьбу» за високий рівень оцінювання своїх дітей.

У роботі вчителів початкової школи не завжди на першому плані розвивальний компонент у навчанні школярів. Це пояснюють тим, що, з одного боку, їх на це не спрямовували під час навчання у закладах вищої освіти, а з іншого – освітній компонент, на відміну від розвивального, швидше зростає (цифри і дії з ними, букви і склади, техніка читання і письма тощо) і його легше контролювати й оцінювати.

Другою психолого-педагогічною умовою реалізації принципу наступності учнів у п'ятому класі є проведення у вересні спільного консилиуму учителів, які навчають учнів у п'ятому класі, класного керівника, практичного психолога з учителем, який навчав учнів у четвертому класі.

На цьому консилиумі вчитель, який навчав учнів у четвертому класі, знайомить учителів, які викладають у п'ятому класі, із загальною характеристикою класу, рівнем інтелектуального розвитку, особливостями сприймання і засвоєння учнями навчального матеріалу, рівнем сформованості основних загальнонавчальних умінь, станом засвоєння ядра навчального матеріалу, а також станом сформованості в кожного учня позитивних і негативних рис і якостей, сімейними соціально-побутовими умовами тощо.

Третьою психолого-педагогічною умовою успішного навчання випускників початкової школи у наступних класах є ознайомлення учителів початкової школи з вимогами навчальних програм для п'ятих класів.

Якщо вчителі початкової школи не знають, що треба учневі знати, щоби, наприклад, продовжити успішне навчання математики у п'ятому і наступних класах, то вони проходять з учнями багатогранний навчальний матеріал, який є у підручниках із математики у 1–4 класах, намагатимуться вивчити його з учнями напам'ять, перевантажуватимуть пам'ять, а не розвиватимуть її. Оскільки значна частина навчального матеріалу має виключно розвивальне призначення, тому цей матеріал потрібно, з одного боку, виокремити, виділивши ядро матеріалу для повного засвоєння, а з іншого – знати, як цей навчальний матеріал максимально застосувати для розумового розвитку учнів (спостережливість, увага, пам'ять, мислення, уява тощо).

Четвертою психолого-педагогічною умовою успішної адаптації випускників початкової школи до нових умов навчання у п'ятому класі є вчасне (після I семестру у четвертому класі) призначення класного керівника у майбутньому п'ятому класі.

За півроку класний керівник мав би ознайомитися з психолого-педагогічними характеристиками учнів, їхніми сімейно-побутовими умовами, побувати на різних уроках, бути присутнім на директорських контрольних зрізах тощо. З метою більш глибокого ознайомлення зі своїми учнями класний керівник зможе під час літніх канікул організувати чимало походів, екскурсій тощо. За таких умов робота класного керівника буде більш плідною, він з перших днів нового навчального року включатиме своїх учнів у процес самовиховання, об'єднає зусилля всіх учителів на реалізацію головних завдань якомога швидшої адаптації учнів до нових умов навчання.

П'ятою психолого-педагогічною умовою реалізації принципу наступності навчання учнів у п'ятому класі є організація і проведення свята переходу випускників початкової школи до п'ятого класу за участю майбутнього класного керівника і батьків. Свято бажано проводити після останнього дзвоника.

На цьому святі учні демонструють у різних художніх формах свої основні навички й уміння, згадують про найбільш яскраві моменти з їх шкільного життя, рівень своєї вихованості, вміння правильно поводитися у різних ситуаціях тощо.

Шостою психолого-педагогічною умовою реалізації принципу наступності у п'ятому і подальших класах базової середньої школи є організація спільних методичних об'єднань учителів 4–5 класів.

Робота методичних об'єднань передбачає проведення відкритих уроків, обмін досвідом, проведення психолого-педагогічних досліджень фізичного та психологічного зростання учнів, їхніми результатами, узгодження учителями 4–5 класів спільного ядра елементів знань і практичних умінь для організації їх повного засвоєння, корегування прийомів, методів навчання, виховання та всебічного розвитку учнів, вивчення впливу сімейних обставин на ці процеси тощо.

Сьомою психолого-педагогічною умовою успішної адаптації учнів четвертого класу до нових умов навчання у п'ятому класі є організація батьківського лекторію, на якому ознайомлюють батьків з особливостями освітнього процесу у п'ятому класі, використанням інших технологій навчання й оцінювання учнів, психолого-фізіологічними особливостями дітей цього віку тощо.

Зокрема, оскільки у дітей цього віку настає проблемно-переломний період, тому потрібно з ними бути особливо спостережливими, уважними, не байдужими. В учнів п'ятого класу збільшується кількість предметів, ускладнюється навчальний матеріал, не у всіх учнів є оптимально розвинений інтелектуальний інструментарій для його засвоєння, тому потрібно збільшити час для підготовки уроків, але в розумних межах. Також дітей потрібно

спонукати вести здоровий спосіб життя, показувати в цьому приклад, вчити поєднувати навчання з відпочинком і з фізичною працею.

У навчанні зростає роль теоретичної складової. Тому варто привчати дітей міцно заучувати, розглядаючи різні способи запам'ятовування, правила (формули) з математики, української мови тощо. В успішному навчанні учнів важливу роль відіграватимуть високий темп читання і письма. А тому важливо сформувати вдома належну бібліотеку, спонукати та стимулювати учнів до систематичного читання, виконання різних письмових вправ.

Потрібно продовжувати зміцнювати авторитет учителя, стежити за порадами вчителів, записаними у щоденниках і робочих зошитах, систематично спілкуватися з класним керівником, учителями. Дбати про те, щоб дитина навчилась бути охайною в усьому, бережно ставилась до підручників. Частіше використовувати методи заохочення, дитину потрібно терпеливо вчити, підказувати, радити, допомагати, підтримувати. Важливо демонструвати в усьому особистий приклад. Ті та інші проблеми потрібно вирішувати з батьками, щоб їхнім дітям було комфортно навчатися у базовій школі.

Восьмою психолого-педагогічною умовою успішної реалізації принципу наступності у навчанні учнів п'ятого класу є організація спільних курсів підвищення кваліфікації учителів 4–5 класів.

Усі зазначені психолого-педагогічні умови є посилюючими для виконання у закладах загальної середньої освіти. Їхня реалізація, з одного боку, сприятиме зростанню педагогічної майстерності учителів, а з іншого – дасть можливість суттєво поліпшити ефективність освітнього процесу у базовій школі.

Отже, для того, щоб якомога повніше реалізувати основні завдання концепції «Нова українська школа», потрібно, за прикладом В. Сухомлинського, не лише пропонувати для впровадження ті чи інші педагогічні інновації, а й досліджувати їхню ефективність. Не все те, що успішно використовують у високорозвинених країнах Заходу, даватиме такі самі успішні результати у нашій країні. Є чимало суттєвих відмінностей у освітніх системах, які залежать від соціально-економічного розвитку країни, ментальних особливостей дітей тощо. Водночас потрібно вести активний пошук інноваційних підходів до організації освітнього процесу, в тім числі визначати й обґрунтовувати оптимальну кількість психолого-педагогічних умов, які допоможуть максимально інтегрувати (вертикально і горизонтально) навчальні предмети, а отже, й освітні ступені. З урахуванням нашої багаторічної педагогічної практики у цьому дослідженні ми обґрунтовуємо чимало психолого-педагогічних умов, виконання яких дасть можливість суттєво поліпшити навчання учнів у базовій школі. Серед них такі: 1) глибоке вивчення психологічних особливостей учнів у початковій

школі і відповідна взаємодія учителів початкових класів з учителями, які викладатимуть у п'ятому класі; 2) проведення у вересні спільного консиліуму учителів, які навчають учнів у п'ятому класі, класного керівника, практичного психолога з учителем, який навчав учнів у четвертому класі; 3) ознайомлення учителів початкової школи з вимогами навчальних програм п'ятого класу; 4) вчасне (після I семестру у четвертому класі) призначення класного керівника у майбутньому п'ятому класі; 5) організація та проведення свята переходу випускників початкової школи до п'ятого класу за участю майбутнього класного керівника і батьків; 6) спільні методичні об'єднання учителів 4–5 класів; 7) організація батьківського лекторію, на якому ознайомлюють батьків з особливостями освітнього процесу у п'ятому класі, використанням інших освітніх технологій, психолого-фізіологічними особливостями дітей цього віку тощо; 8) організація спільних курсів підвищення кваліфікації учителів 4–5 класів.

Подальші наукові розвідки спрямовані на пошук інноваційних підходів до організації якісного освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти.

1. *Богославец О.* Неперервність і наступність у навчанні дітей як передумова забезпечення якості освітнього процесу: навч.-метод. посібник. Черкаси, 2020. 32 с.

2. *Драйден Г., Вос Д.* Революція в навчанні. Львів: Літопис, 2005. 542 с.

3. Забезпечення наступності між початковою та середньою школою. <https://sites.google.com/hoippo.km.ua/nastupnyst-4-5klas>

4. *Мойсеюк Н. Є.* Педагогіка: навч. посібник. Київ, 2001. 608 с.

5. Педагогіка: навч. посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. Вінниця, 2006. 400 с.

6. *Савченко О. Я.* Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза, 1999. 368 с.

7. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: в 5 т. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1977. С. 51, 101, 102, 114, 115.

8. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: в 5 т. Т. 4. Київ: Рад. школа, 1977. С. 411.

9. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: в 5 т. Т. 5. Київ: Рад. школа, 1977. С. 588.

10. *Фіцула М. М.* Педагогіка: навч. посібник. Київ: «Академія», 2000. 544 с.

References

1. Bohoslavets, O. (2020). *Neperervnist i nastupnist u navchanni ditei yak peredumova zabezpechennia yakosti osvithnoho protsesu: navch.-metod. posib.* Cherkasy, 32 s.
2. Draiden, H., Vos, D. (2005). *Revoliutsiia v navchanni.* Lviv: Litopys, 542 s.
3. Zabezpechennia nastupnosti mizh pochatkovoioiu ta serednoiu shkoloioiu. <https://sites.google.com/hoippo.km.ua/nastypnyst-4-5klas>
4. Moiseiuk, N. Ye. (2001). *Pedahohika: navch. posibyky.* Kyiv, 608 s.
5. Haluziak, V. M., Smetanskyi, M. I., Shakhov, V. I. (Eds.). (2006). *Pedahohika: navch. posibnyk,* Vinnytsia, 400 s.
6. Savchenko, O. Ya. (1999). *Dydaktyka pochatkovoioi shkoly: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv.* Kyiv: Geneza, 368 s.
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 3.* Kyiv: Rad. shkola, 51, 101, 102, 114, 115.
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 4.* Kyiv: Rad. shkola, 411.
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: v 5 t. T. 5.* Kyiv: Rad. shkola, 588.
10. Fitsula, M. M. (2000). *Pedahohika: navch. posibnyk.* Kyiv: «Akademiia», 544 s.

Стаття: надійшла до редколегії 23.04.2023
доопрацьована 17.05.2023
прийнята до друку 27.05.2023

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ENSURING THE
PRINCIPLE OF STUDENTS' CONTINUITY OF LEARNING IN GENERAL
SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS**

Petro Sikorskyi¹, Olha Bilyakovska²

¹*National University «Lviv Polytechnic»,
V. Chornovola Str., 57, Lviv, Ukraine, UA-79019
vpel@email.ua;*

²*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
olha.bilyakovska@lnu.edu.ua*

The scientific article deeply analyses the main drawbacks of students' studying process in primary school, which negatively influence not only the adaptation of the graduates of the primary school to their studies in secondary school, but also have a significant impact on the effectiveness of their further studies. A significant gap between primary and secondary school is observed not only with crucial changes in learning technologies, as students are no longer taught by one teacher, but also with insufficiently balanced curricula. Teacher training in higher educational institutions requires significant improvement, so it is necessary to improve the cooperation between teachers of primary and secondary school. The analysis of educational problems has given the authors of the article to distinguish and explain a range of psychological and pedagogical conditions that will strengthen the implementation of the principle of students' continuity of learning while transitioning from primary to secondary school, such as: 1) in-depth study of the psychological characteristics of students in primary school and the corresponding interaction of primary school teachers with teachers who will teach in the 5th grade; 2) in September holding a joint conference of teachers who teach students in the 5th grade, a class teacher, a practical psychologist with a teacher who taught students in primary school; 3) the requirements of the 5th grade curriculum being introduced to primary school teachers; 4) timely appointment of a class teacher in the future 5th grade; 5) organizing and holding the celebration of the transition of primary school graduates to the 5th grade with the participation of the future class teacher and parents; 6) joint methodical associations of teachers of 4th and 5th grades; 7) the organization of a parent's lecture, which will introduce the peculiarities of the educational process in the 5th grade, the use of other educational technologies, psychological and physiological characteristics of children of this age, etc.; 8) the organization of joint professional development courses for 4th and 5th grade teachers.

Keywords: principle, continuity, primary school, secondary school, psychological and pedagogical condition.